

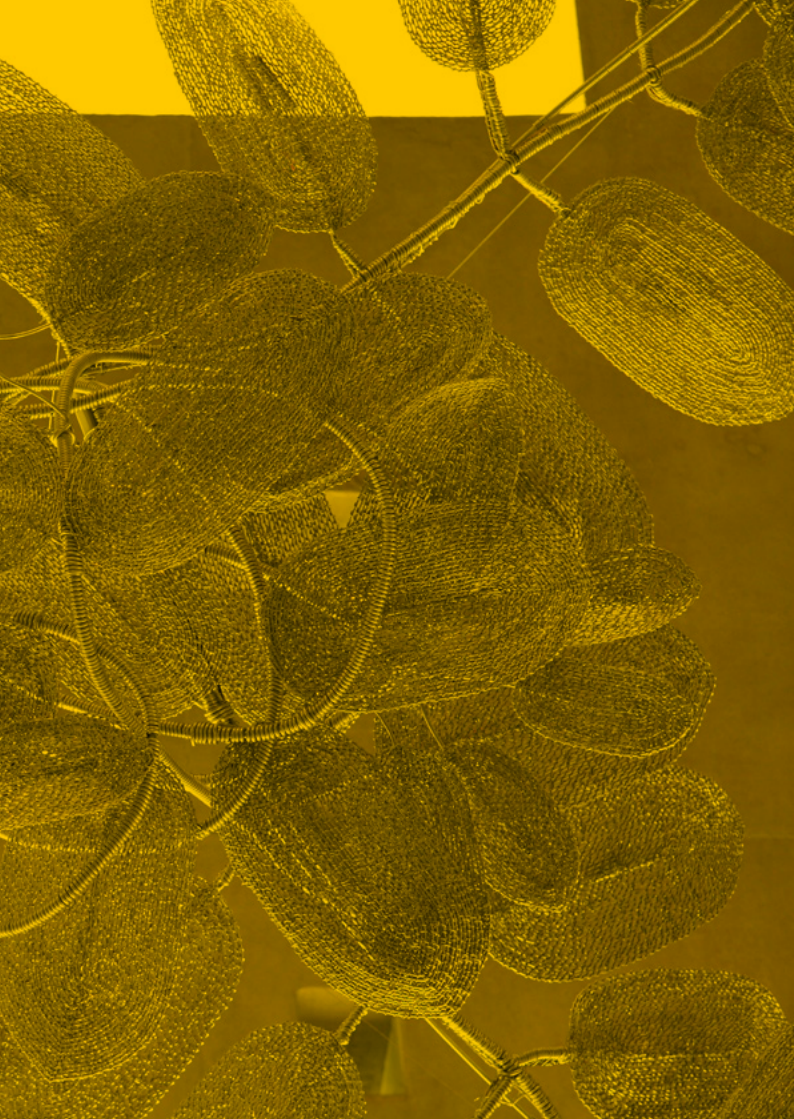

AFRIKAANS

GRONDWET

VAN DIE REPUBLIEK VAN SUID-AFRIKA, 1996

Aanhef, Grondliggende Bepalings en Handves van Regte

GRONDWET

VAN DIE REPUBLIEK VAN SUID-AFRIKA, 1996

Aanhef, Grondliggende Bepalings en Handves van Regte

Hierdie boekie is vervaardig om uitstallings van die CCAC te vergesel soos dit plaaslik en in die buiteland uitgestal word ter geleentheid van 30 jaar van demokrasie in 2024, 30 jaar van die CCAC in 2025, en 30 jaar van die Grondwet in 2026.

Hierdie boekie kan op die CCAC-webwerf afgelaai word in Afrikaans en ander Suid-Afrikaanse tale. Skandeer die QR-kode of besoek die skakel vir dit en meer inligting oor die rondreisende uitstalling: <https://ccac.concourtrust.org.za/travelling-exhibition>

CCAC 30 YEARS OF DEMOCRACY - 2024
30 YEARS OF THE CCAC - 2025
30 YEARS OF THE CONSTITUTION - 2026

**Constitutional Court
Trust**

Die CCAC se eerste rondreisende uitstalling in 2024, sowel as die druk van hierdie gratis boekie, is deur die volgende befonders van die CCT se werksaamhede moontlik gemaak.

**Ford
Foundation**

**Mellon
Foundation**

**INSTITUT
FRANÇAIS**
All Rights Reserved

Kingdom of the Netherlands

Inleiding se vertaling van Engels: Francois Lion-Cachet
Taalversorging van inleiding: Charlene Kreuser (CCSA-klerk)

MEER OOR DIE CCAC

Die Constitutional Court Art Collection (CCAC) gee 'n visuele uitdrukking aan die Grondwet by die Konstitusionele Hof van Suid-Afrika. Hierdie grondwetlike beeld word geskep deur kunswerke wat geïntegreer is tot dié Hof se argitektuur, sowel as ander kunswerke wat op roterende basis by die Hof en elders vertoon word. Die eerste kunswerk van die CCAC, soos dit vandag bekendstaan, is in 1995 deur die Hof verkry. Hierdie groeiende versameling bevat vandag honderde kunswerke en stimuleer en verryk opvoeding, kritiese debatvoering en navorsing oor die transformerende rol van die Grondwet en die Konstitusionele Hof van Suid-Afrika.

Die CCAC skep gesprekspunte om die temas van oorgang, sosiale geregtigheid, menseregte, konstitusionalisme, identiteit, omgewingsbewustheid, regstelling en versoening in die Suid-Afrikaanse konteks en oor landsgrense heen beter te verstaan en te ondersoek. As deel van die CCAC se rol om die gees van die Grondwet vas te vang, ontlok die kunsversameling 'n gevoel van diversiteit, samewerking, oopheid en deursigtigheid in die geboude omgewing van die hoogste hof in Suid-Afrika.

Die CCAC is 'n projek van die Constitutional Court Trust (CCT). Die CCT se mandaat is om menseregte, die oppergesag van die reg, konstitusionalisme en die onafhanklikheid van die howe in die Afrika-streek te bevorder met 'n hooffokus op die Konstitusionele Hof.

MEER OOR DIE VOORBLADFOTO

Die voorportaal van die Konstitusionele Hof skep die gevoel van om onder bome te vergader. Die skuins pilare in die foyer is met mosaïek versier in vorms van saadpeule, dorings en boombas, terwyl die geweeftde draadkandelare blare verteenwoordig. Die kandelare dra by tot die uitbeelding van die Konstitusionele Hof se ontwerp-idee van geregtigheid onder 'n boom – dit verwys na die tradisionele sowel as geregtige praktyk van gemeenskappe in suidelike Afrika waar groepe in die buitelig bymekaarkom om sake van belang te bespreek en om tot 'n geregtelike beslissing te kom.

Kunstenaar (draadkandelare): Walter Oltmann

Foto: Ben Law-Viljoen © CCT

THE FACE OF THE NATION-LETTERTYPE

Hierdie lettertipe is spesiaal in 2004 deur Garth Walker vir die Konstitusionele Hof ontwerp. Dit is geïnspireer deur tipografiese verskynsels wat Walker rondom die bouperseel van die Konstitusionele Hof en in Hillbrow opgemerk het, soos poëtiese graffiti wat deur voormalige gevangenes op tronkseldeure uitgekerf is en ou kennisgewingsborde van die apartheidstaat. Walker het ook inspirasie geput uit die eerste 11 Konstitusionele Hof-regters se handskrif soos aangebring op die betonpanele wat bo-om die hoek van die Hof se hoofingang strek. Hierdie teks bevat die grondwetlike kernwaardes van “menswaardigheid, vryheid, en gelykheid” in Suid-Afrika se 11 amptelike tale en in braille. Dié lettertipe word vir dié Hof se rigtingsborde en die regters se naamborde gebruik en dit word herken as verteenwoordigend van Suid-Afrikaanse konstitusionalisme.

MEER OOR HIERDIE BOEKIE

Die CCAC belig verskeie afdelings van die Grondwet, in die besonder die Aanhef, Grondliggende Bepalings en die Handves van Regte wat hierdie boekie bevat. 'n Inhoudsopgawe van die volledige Grondwet word hieronder gelys – die volle Grondwet met verdere hoofstukke kan aanlyn gratis afgelaai word in Suid-Afrika se 11 amptelike tale:

 <https://www.justice.gov.za/constitution/pdf.html>

HOOFSTUKKE VAN DIE GRONDWET

AANHEF

HOOFSTUK 1: Grondliggende Bepalings

HOOFSTUK 2: Handves van Regte

HOOFSTUK 3: Regering van Samewerking

HOOFSTUK 4: Die Parlement

HOOFSTUK 5: Die President en Nasionale Uitvoerende Gesag

HOOFSTUK 6: Provinsies

HOOFSTUK 7: Plaaslike Regering

HOOFSTUK 8: Howe en Regspleging

HOOFSTUK 9: Staatsinstellings ter Ondersteuning van

Grondwetlike Demokrasie

HOOFSTUK 10: Openbare Administrasie

HOOFSTUK 11: Veiligheidsdienste

HOOFSTUK 12: Tradisionele Leiers

HOOFSTUK 13: Finansies

HOOFSTUK 14: Algemene Bepalings

SKEDULES 1-6: Bylae and Wysigings

VERKORTE WEEERGAWE

GRONDWET VAN DIE REPUBLIEK VAN SUID-AFRIKA, 1996

[Soos op 27 Julie 2023]

Engelse teks geteken deur die President
Bekragtig op 16 Desember 1996

Om 'n nuwe Grondwet vir die Republiek van Suid-Afrika in werking te stel en voorsiening te maak vir aangeleenthede wat daarmee gepaardgaan.

INHOUD

Aanhef	8
Hoofstuk 1 Grondliggende Bepalings	9
Hoofstuk 2 Handves van Regte	12

AANDHEF

Ons, die mense van Suid-Afrika,

Erken die ongeregtighede van ons verlede;

Huldig diegene wat vir geregtigheid en vryheid in ons land gely het;

Respekteer diegene wat hul beywer het om ons land op te bou en te ontwikkel; en

Glo dat Suid-Afrika behoort aan almal wat daarin woon, verenig in ons verskeidenheid.

Daarom neem ons, deur ons vryverkose verteenwoordigers, hierdie Grondwet aan as die hoogste reg van die Republiek ten einde –

Die verdeeldheid van die verlede te heel en 'n samelewing gegrond op demokratiese waardes, maatskaplike geregtigheid en basiese menseregte te skep;

Die grondslag te lê vir 'n demokratiese en oop samelewing waarin regering gegrondves is op die wil van die bevolking en elke burger gelyk deur die reg beskerm word;

Die lewensgehalte van alle burgers te verhoog en die potensiaal van elke mens te ontsluit; en

'n Verenigde en demokratiese Suid-Afrika te bou wat sy regmatige plek as 'n soewereine staat in die gemeenskap van nasies kan inneem.

Mag God ons mense beskerm.

Nkosi Sikelel' iAfrika. Morena boloka setjhaba sa heso. God seën Suid-Afrika. God bless South Africa. Mudzimu fhatutshedza Afurika. Hosi katekisa Afrika.

HOOFSTUK 1

GRONDLIGGENDE BEPALINGS

1. Republiek van Suid-Afrika

Die Republiek van Suid-Afrika is een, soewereine, demokratiese staat gegrond op die volgende waardes:

- 1) Menswaardigheid, die bereiking van gelykheid en die uitbou van menseregte en vryhede.
- 2) Nierassigheid en nieseksisme.
- 3) Die oppergesag van die grondwet en die heerskappy van die reg.
- 4) Algemene stemreg vir volwassenes, 'n nasionale gemeenskaplike kieserslys, gereelde verkiesings en 'n veelpartystelsel van demokratiese regering, om verantwoordingspligtigheid, 'n responsiewe ingesteldheid en openheid te verseker.

2. Oppergesag van Grondwet

Hierdie Grondwet is die hoogste reg van die Republiek; enige regsvoorskrif of optrede daarmee onbestaanbaar, is ongeldig, en die verpligtinge daardeur opgelê, moet nagekom word.

3. Burgerskap

- 1) Daar is 'n gemeenskaplike Suid-Afrikaanse burgerskap.
- 2) Alle burgers is in gelyke mate-
 - a. geregtig op die regte, voorregte en voordele van burgerskap; en
 - b. onderworpe aan die pligte en verantwoordelikhede van burgerskap.
- 3) Nasionale wetgewing moet voorsiening maak vir die verkryging, verlies en herverlening van burgerskap.

4. Nasionale lied

Die nasionale lied van die Republiek word deur die President by proklamasie bepaal.

5. Nasionale vlag

Die nasionale vlag van die Republiek is swart, goud, groen, wit, rooi en blou, soos in Bylae 1 beskryf en geskets.

6. Tale

- 1) Die amptelike tale van die Republiek is Sepedi, Suid-Sotho, Tswana, Swati, Venda, Tsonga, Afrikaans, Engels, Ndebele, Xhosa en Zulu.¹
- 2) Gesien die historiese inkorting van die gebruik en status van die inheemse tale van ons mense, moet die staat praktiese en daadwerklike maatreëls tref om die status van die tale te verhoog en hul gebruik te bevorder.
- 3) a. Die nasionale regering en provinsiale regerings kan enige bepaalde amptelike tale vir regeringsdoeleindes aanwend, met inagneming van gebruik, doenlikheid, koste, streeksomstandighede en die ewewig van die behoeftes en voorkeure van die bevolking as geheel of in die betrokke provinsie; maar die nasionale regering en elke provinsiale regering moet minstens twee amptelike tale gebruik.
b. Munisipaliteite moet die taalgebruik en -voorkeure van hul inwoners in aanmerking neem.
- 4) Die nasionale regering en provinsiale regerings moet deur wetgewende en ander maatreëls hul gebruik van amptelike tale reël en monitor. Sonder afbreuk aan die bepalings van subartikel (2) moet alle amptelike tale gelykheid van aansien geniet en billik behandel word.

¹Uncommenced amendment to this section, available in English only:

(1) The official languages of the Republic are Sepedi, Sesotho, Setswana, siSwati, Tshivenda, Xitsonga, Afrikaans, South African Sign Language, English, isiNdebele, isiXhosa and isiZulu. [S 6(1) to be substituted by s 1(a) of Constitution Eighteenth Amendment Act of 2023, coming into effect on date still to be proclaimed.]

5) 'n Pan-Suid-Afrikaanse Taalraad deur nasionale wetgewing ingestel, moet–

- a. die ontwikkeling en gebruik bevorder en omstandighede skep vir die ontwikkeling en gebruik van–
 - i) alle amptelike tale
 - ii) die Khoi-, Nama- en Santale; en
 - iii) gebaretaal; en²
 - iv) respek bevorder en verseker vir–
 - v) alle tale wat algemeen deur gemeenskappe in Suid-Afrika gebruik word, met inbegrip van Duits, Grieks, Goedjarati, Hindi, Portugees, Tamil, Telogoe en Oerdoe; en
 - vi) Arabies, Hebreeus, Sanskrit en ander tale wat in Suid-Afrika vir godsdiensoeleindes gebruik word.

² Uncommenced amendment to this section, available in English only:

(a) promote, and create conditions for, the development and use of–

(i) all official languages; and

(ii) the Khoi, Nama and San languages; and

[S 6(5)(a) substituted by s 1(b) of Constitution Eighteenth Amendment Act of 2023 coming into effect on date still to be proclaimed.]

HOOFSTUK 2

HANDVES VAN REGTE

7. Regte

- 1) Hierdie Handves van Regte is 'n hoeksteen van die demokrasie in Suid-Afrika. Dit verskans die regte van alle mense in ons land en bevestig die demokratiese waardes van menswaardigheid, gelykheid en vryheid.
- 2) Die staat moet die regte in die Handves van Regte eerbiedig, beskerm, bevorder en verweselik.
- 3) Die regte in die Handves van Regte is onderworpe aan die beperkings in artikel 36 of elders in die Handves vervat of genoem.

8. Toepassing

- 1) Die Handves van Regte is van toepassing op die totale reg en bind die wetgewende, die uitvoerende en die regsprekende gesag en alle staatsorgane.
- 2) 'n Bepaling van die Handves van Regte bind 'n natuurlike of 'n regspersoon indien, en in die mate waarin, dit toepasbaar is met inagneming van die aard van die reg en die aard van enige plig deur die reg opgelê.
- 3) By die toepassing van 'n bepaling van die Handves van Regte op 'n natuurlike of regspersoon ingevolg subartikel (2)–
 - a. moet 'n hof, ten einde gevolg te gee aan 'n reg in die Handves, die gemene reg toepas, of indien nodig ontwikkel, in die mate waarin wetgewing nie aan daardie reg gevolg gee nie; en
 - b. kan 'n hof reëls van die gemene reg ontwikkel om die reg te beperk, mits die beperking in ooreenstemming met artikel 36(1) is.
 - c. 'n Regspersoon is geregtig op die regte in die Handves van Regte in die mate waarin die aard van die regte en die aard van daardie regspersoon dit vereis.

9. Gelykheid

- 1) Elkeen is gelyk voor die reg en het die reg op gelyke beskerming en voordeel van die reg.
- 2) Gelykheid sluit die volle en gelyke genieting van alle regte en vryhede in. Ten einde die bereiking van gelykheid te bevorder, kan wetgewende en ander maatreëls getref word wat ontwerp is vir die beskerming of ontwikkeling van persone, of kategorieë persone, wat deur onbillike diskriminasie benadeel is.
- 3) Die staat mag nie regstreeks of onregstreeks onbillik teen iemand diskrimineer op een of meer gronde nie, met inbegrip van ras, geslagtelikheid, geslag, swangerskap, huwelikstaat, etniese of sosiale herkoms, kleur, seksuele georiënteerdheid, ouderdom, gestremdheid, godsdiens, gewete, oortuiging, kultuur, taal en geboorte.
- 4) Geen persoon mag regstreeks of onregstreeks onbillik teen iemand diskrimineer op een of meer gronde ingevolge subartikel (3) nie. Nasionale wetgewing moet verorden word om onbillike diskriminasie te voorkom of te belet.
- 5) Diskriminasie op een of meer van die gronde in subartikel (3) vermeld, is onbillik, tensy daar vasgestel word dat die diskriminasie billik is.

10. Menswaardigheid

Elkeen het ingebore waardigheid en die reg dat daardie waardigheid gerespekteer en beskerm word.

11. Lewe

Elkeen het die reg op lewe.

12. Vryheid en sekerheid van die persoon

- 1) Elkeen het die reg op vryheid en sekerheid van die persoon, waarby inbegrepe is die reg om-
 - a. nie arbitrêr of sonder gegronde rede vryheid ontnem te word nie;
 - b. nie sonder verhoor aangehou te word nie;

- c. vry te wees van alle vorme van geweld van hetsy openbare hetsy private oorsprong;
 - d. op geen wyse gemartel te word nie; en
 - e. nie op 'n wrede, onmenslike of vernederende wyse behandel of gestraf te word nie.
- 2) Elkeen het die reg op liggaamlike en sielkundige integriteit, waarby inbegrepe is die reg-
- a. om besluite oor voortplanting te neem;
 - b. op sekerheid van en beheer oor hul eie liggaam; en
 - c. om nie sonder hul ingeligte toestemming aan mediese of wetenskaplike eksperimente onderwerp te word nie.

13. Slawerny, knegskap en dwangarbeid

Niemand mag aan slawerny, knegskap of dwangarbeid onderwerp word nie.

14. Privaatheid

Elkeen het die reg op privaatheid, waarby inbegrepe is die reg dat-

- a. hul persoon of woning nie deursoek word nie;
- b. hul eiendom nie deursoek word nie;
- c. daar nie op hul besittings beslag gelê word nie; of
- d. daar nie op die privaatheid van hul kommunikasies inbreuk gemaak word nie.

15. Vryheid van godsdienste, oortuiging en mening

- 1) Elkeen het die reg op vryheid van gewete, godsdienste, denke, oortuiging en mening.
- 2) Godsdienstebeoefening kan by staats- of staatsondersteunde instellings geskied, mits-
- a. daardie beoefening reëls nakom wat deur die tersaaklike openbare gesag gemaak is;
 - b. dit op billike grondslag geskied; en
 - c. bywoning daar van vry en vrywillig is.

- 3) a. Hierdie artikel belet nie wetgewing wat erkenning verleen aan-
- i) huwelike wat aangegaan is kragtens enige tradisie, of 'n stelsel van godsdiens-, persone- of familiereg nie; of
 - ii) stelsels van persone- en familiereg kragtens enige tradisie, of wat nagevolg word deur persone wat 'n besondere godsdiens aanhang nie.
- b. Erkenning ingevolge paragraaf (a) moet met hierdie artikel en die ander bepalings van die Grondwet bestaanbaar wees.

16. Vryheid van uitdrukking

- 1) Elkeen het die reg op vryheid van uitdrukking, waarby inbegrepe is-
- a. die vryheid van die pers en ander media;
 - b. die vryheid om inligting of idees te ontvang of oor te dra;
 - c. die vryheid van artistieke kreatiwiteit; en
 - d. akademiese vryheid en vryheid van wetenskaplike navorsing.
- 2) Die reg in subartikel (1) omvat nie-
- a. propaganda vir oorlog nie;
 - b. die aanstigting van dreigende geweld nie; of
 - c. die verkondiging van haat wat op ras, etnisiteit, geslagtelikheid of godsdiens gebaseer is en wat aanhitsing om leed te veroorsaak, uitmaak nie.

17. Vergadering, betoging, linievorming en petisie

Elkeen het die reg om vreedsaam en ongewapen te vergader, te betoog, 'n betooglinie te vorm en petisies voor te lê.

18. Vryheid van assosiasie

Elkeen het die reg op vryheid van assosiasie.

19. Politieke regte

- 1) Dit staan elke burger vry om politieke keuses te doen, waarby inbegrepe is die reg om–
 - a. 'n politieke party te stig;
 - b. deel te neem aan die bedrywighede van, of lede te werf vir, 'n politieke party; en
 - c. hulle vir 'n politieke party of saak te beywer.
- 2) Elke burger het die reg op vrye, regverdige en gereelde verkiesings vir enige wetgewende liggaam wat ingevolge die Grondwet ingestel is.
- 3) Elke volwasse burger het die reg om–
 - a. te stem in verkiesings vir enige wetgewende liggaam wat ingevolge die Grondwet ingestel is, en om dit in die geheim te doen; en
 - b. 'n kandidaat vir 'n openbare amp te wees en, indien verkies, die amp te beklee.

20. Burgerskap

Geen burger mag burgerskap ontnem word nie.

21. Vryheid van beweging en verblyf

- 1) Elkeen het die reg op vryheid van beweging.
- 2) Elkeen het die reg om die Republiek te verlaat.
- 3) Elke burger het die reg om die Republiek binne te kom, daarin aan te bly, en op enige plek in die Republiek verblyf te neem.
- 4) Elke burger het die reg op 'n paspoort.

22. Vryheid van bedryf, beroep en profesie

Elke burger het die reg om vrylik 'n bedryf, beroep of profesie te kies. Die beoefening van 'n bedryf, beroep of profesie kan deur die reg gereguleer word.

23. Arbeidsverhoudinge

- 1) Elkeen het die reg op billike arbeidspraktyke.
- 2) Elke werker het die reg om–
 - a. 'n vakbond te stig en daarby aan te sluit;
 - b. aan die bedrywighede en programme van 'n vakbond deel te neem; en
 - c. te staak.
- 3) Elke werkgever het die reg om–
 - a. 'n werkgewersorganisasie te stig en by een aan te sluit; en
 - b. aan die bedrywighede en programme van 'n werkgewersorganisasie deel te neem.
- 4) Elke vakbond en elke werkgewersorganisasie het die reg om–
 - a. sy eie administrasie, programme en bedrywighede te bepaal;
 - b. te organiseer; en
 - c. 'n federasie te stig en by een aan te sluit.
- 5) Elke vakbond, werkgewersorganisasie en werkgever het die reg om aan kollektiewe bedinging mee te doen. Nasionale wetgewing kan verorden word om kollektiewe bedinging te reguleer. In die mate waarin die wetgewing 'n reg in hierdie Hoofstuk beperk, moet die beperking aan artikel 36(1) voldoen.
- 6) Nasionale wetgewing kan erkenning verleen aan vakbondsekerheidsreëlings wat in kollektiewe ooreenkomste vervat is. In die mate waarin die wetgewing 'n reg in hierdie Hoofstuk beperk, moet die beperking aan artikel 36(1) voldoen.

24. Omgewing

- Elkeen het die reg–
- a. op 'n omgewing wat nie skadelik vir hul gesondheid of welsyn is nie; en
 - b. op die beskerming van die omgewing, ter wille van huidige en toekomstige geslagte, deur redelike wetgewende en ander maatreëls wat–
 - i) besoedeling en ekologiese agteruitgang voorkom;

- ii) bewaring bevorder; en
- iii) die ekologies volhoubare ontwikkeling en aanwending van natuurlike hulpbronne verseker terwyl dit regverdigbare ekonomiese en maatskaplike ontwikkeling bevorder.

25. Eiendom

- 1) Niemand mag eiendom ontnem word nie behalwe ingevolge 'n algemeen geldende regsvoorskrif, en geen regsvoorskrif mag arbitrêre ontneming van eiendom veroorloof nie.
- 2) Eiendom mag slegs ingevolge 'n algemeen geldende regsvoorskrif onteien word–
 - a. vir 'n openbare doel of in die openbare belang; en
 - b. onderworpe aan vergoeding waarvan die bedrag en die tyd en wyse van betaling of deur diegene wat geraak word aanvaar is of deur 'n hof bepaal of goedgekeur is.
- 3) Die bedrag van die vergoeding en die tyd en wyse van betaling moet regverdig en billik wees, en moet 'n billike ewewig toon tussen die openbare belang en die belange van diegene wat geraak word, met inagneming van alle tersaaklike omstandighede, met inbegrip van–
 - a. die huidige gebruik van die eiendom;
 - b. die geskiedenis van die verkryging en gebruik van die eiendom;
 - c. die markwaarde van die eiendom;
 - d. die omvang van regstreekse belegging en subsidie deur die staat ten opsigte van die verkryging en voordelige kapitale verbetering van die eiendom; en
 - e. die doel van die onteiening.
- 4) By die toepassing van hierdie artikel–
 - a. beteken die openbare belang ook die nasie se verbintenis tot grondhervorming, en tot hervormings om billike toegang tot al Suid-Afrika se natuurlike hulpbronne te bewerkstellig; en
 - b. is eiendom nie tot grond beperk nie.
- 5) Die staat moet redelike wetgewende en ander maatreëls tref om, binne sy beskikbare middele, toestande te skep wat burgers in staat stel om op 'n billike grondslag toegang tot grond te verkry.

- 6) 'n Persoon of gemeenskap wie se besitreg van grond regsonseker is as gevolg van wette of praktyke van die verlede wat op grond van ras gediskrimineer het, is geregtig, in die mate wat deur 'n Parlements wet bepaal word, op of besitreg wat regseker is of gelykwaardige vergoeding.
- 7) 'n Persoon of gemeenskap wat na 19 Junie 1913 die besit van eiendom ontnem is as gevolg van wette of praktyke van die verlede wat op grond van ras gediskrimineer het, is geregtig, in die mate wat deur 'n Parlements wet bepaal word, op of teruggawe van daardie eiendom of billike vergoeding.
- 8) Geen bepaling van hierdie artikel verhinder die staat om wetgewende en ander maatreëls te tref om grond-, water- en verbandhoudende hervorming te bewerkstellig ten einde die gevolge van rassediskriminasie van die verlede reg te stel nie, op voorwaarde dat enige afwyking van die bepalings van hierdie artikel in ooreenstemming met die bepalings van artikel 36(1) is.
- 9) Die Parlement moet die wetgewing bedoel in subartikel (6) verorden.

26. Behuising

- 1) Elkeen het die reg op toegang tot geskikte behuising.
- 2) Die staat moet redelike wetgewende en ander maatreëls tref om binne sy beskikbare middele hierdie reg in toenemende mate te verwesenlik.
- 3) Sonder 'n hofbevel wat na oorweging van al die tersaaklike omstandighede toegestaan is, mag niemand uit hul woning gesit word en mag niemand se woning gesloop word nie. Geen wetgewing mag arbitrêre uitsettings veroorloof nie.

27. Gesondheidsorg, voedsel, water en maatskaplike sekerheid

- 1) Elkeen het die reg op toegang tot-
 - a. gesondheidsorgdienste, met inbegrip van reprodktiewe gesondheidsorg;
 - b. voldoende voedsel en water; en
 - c. maatskaplike sekerheid, met inbegrip van gepaste maatskaplike bystand indien hulle nie in staat is om hulself en hul afhanklikes te onderhou nie.

- 2) Die staat moet redelike wetgewende en ander maatreëls tref om binne sy beskikbare middele elk van hierdie regte in toenemende mate te verwesenlik.
- 3) Niemand mag mediese noodbehandeling geweier word nie.

28. Kinders

- 1) Elke kind het die reg-
 - a. op 'n naam en nasionaliteit vanaf geboorte;
 - b. op gesinsorg of ouerlike sorg, of op gepaste alternatiewe sorg wanneer die kind uit die gesinsomgewing weggeneem word;
 - c. op basiese voeding, skooling, basiese gesondheidsorgdienste en maatskaplike dienste;
 - d. om teen mishandeling, verwaarlosing, misbruik of vernedering beskerm te word;
 - e. om teen uitbuitende arbeidspraktyke beskerm te word;
 - f. om nie verplig of toegelaat te word om werk te verrig of dienste te lewer nie wat-
 - i) onvanpas is vir 'n persoon van daardie kind se ouderdom; of
 - ii) 'n risiko vir die kind se welsyn, opvoeding, liggaamlike of geestelike gesondheid of geestelike, morele of sosiale ontwikkeling inhou;
 - g. om nie aangehou te word nie, behalwe as laaste uitweg, in welke geval, benewens die regte wat 'n kind kragtens artikels 12 en 35 geniet, die kind slegs vir die kortste gepaste tydperk aangehou mag word, en die reg het om-
 - i) afsonderlik van aangehoudenenes bo die ouderdom van 18 jaar aangehou te word; en
 - ii) op 'n wyse behandel te word, en in omstandighede aangehou te word, wat met die kind se ouderdom rekening hou;
 - h. om, in siviele verrigtinge wat die kind raak, deur die staat op staatskoste van 'n regspraktisyn voorsien te word indien wesenlike onreg andersins sou geskied; en
 - i) om nie regstreeks in gewapende stryd gebruik te word nie, en om in tye van gewapende stryd beskerm te word.

- 2) 'n Kind se beste belang is van deurslaggewende belang in elke aangeleentheid wat die kind raak.
- 3) In hierdie artikel beteken “kind” iemand onder die ouderdom van 18 jaar.

29. Onderwys

- 1) Elkeen het die reg–
 - a. op basiese onderwys, met inbegrip van basiese onderwys vir volwassenes; en
 - b. op verdere onderwys wat die staat deur middel van redelike maatreëls in toenemende mate beskikbaar en toeganklik moet maak.
- 2) Elkeen het die reg om in openbare onderwysinstellings onderwys te ontvang in die amptelike taal of tale van eie keuse waar daardie onderwys redelikerwys doenlik is. Ten einde doeltreffende toegang tot en verwesenliking van hierdie reg te verseker, moet die staat alle redelike alternatiewe in die onderwys, met inbegrip van enkelmediuminstellings, oorweeg, met inagneming van–
 - a. billikheid;
 - b. doenlikheid; en
 - c. die behoefte om die gevolge van wette en praktyke van die verlede wat op grond van ras gediskrimineer het, reg te stel.
- 3) Elkeen het die reg om op eie koste onafhanklike onderwysinstellings tot stand te bring en in stand te hou wat–
 - a. nie op grond van ras diskrimineer nie;
 - b. by die staat geregistreer is; en
 - c. standaard handhaaf wat nie minderwaardig is vergeleke met standaard by vergelykbare openbare onderwysinstellings nie.
- 4) Subartikel (3) sluit nie staatsubsidies aan onafhanklike onderwysinstellings uit nie.

30. Taal en kultuur

Elkeen het die reg om die taal van eie keuse te gebruik en om aan die kulturele lewe van eie keuse deel te neem, maar niemand wat hierdie regte uitoefen mag dit doen op 'n wyse wat met enige bepaling van die Handves van Regte onbestaanbaar is nie.

31. *Kultuur-, godsdiens- en taalgemeenskappe*

- 1) Persone wat aan 'n kultuur-, godsdiens- of taalgemeenskap behoort, mag nie die reg ontsê word om, saam met ander lede van daardie gemeenskap–
 - a. hul kultuur te geniet, hul godsdiens te beoefen en hul taal te gebruik nie; en
 - b. kultuur-, godsdiens- en taalverenigings en ander organe van die burgerlike gemeenskap te vorm, in stand te hou en daarby aan te sluit nie.
- 2) Die regte in subartikel (1) mag nie uitgeoefen word op 'n wyse wat met enige bepaling van die Handves van Regte onbestaanbaar is nie.

32. *Toegang tot inligting*

- 1) Elkeen het die reg op toegang tot–
 - a. enige inligting wat deur die staat gehou word; en
 - b. enige inligting wat deur 'n ander persoon gehou word en wat vir die uitoefening of beskerming van enige regte benodig word.
- 2) Nasionale wetgewing moet verorden word om aan hierdie reg gevolg te gee, en kan voorsiening maak vir redelike maatreëls om die administratiewe en finansiële las op die staat te verlig.

33. *Regverdige administratiewe optrede*

- 1) Elkeen het die reg op administratiewe optrede wat regmatig, redelik en prosedureel billik is.
- 2) Elkeen wie se regte nadelig geraak is deur administratiewe optrede het die reg op die verskaffing van skriftelike redes.
- 3) Nasionale wetgewing moet verorden word om aan hierdie regte gevolg te gee, en moet–
 - a. voorsiening maak vir die hersiening van administratiewe optrede deur 'n hof of, waar dit gepas is, 'n onafhanklike en onpartydige tribunaal;
 - b. die staat verplig om aan die regte in subartikels (1) en (2) gevolg te gee; en
 - c. 'n doeltreffende administrasie bevorder.

34. Toegang tot howe

Elkeen het die reg dat 'n geskil wat deur die toepassing van die reg besleg kan word, in 'n billike openbare verhoor voor 'n hof beslis word of, waar dit gepas is, voor 'n ander onafhanklike en onpartydige tribunaal of forum.

35. Gearreesteerde, aangehoue en beskuldigde persone

- 1) Elkeen wat weens 'n beweerde oortreding gearreesteer word, het die reg om-
 - a. te swyg;
 - b. onverwyld verwittig te word-
 - i) van die reg om te swyg; en
 - ii) van die gevolge indien daar nie geswyg word nie;
 - c. nie verplig te word om 'n bekentenis of erkenning te doen wat as getuienis teen daardie persoon gebruik sou kon word nie;
 - d. so gou as wat redelikerwys moontlik is, voor 'n hof gebring te word, maar nie later nie as-
 - i) 48 uur na die arrestasie; of
 - ii) die einde van die eerste hofdag na die verstryking van die 48 uur, as die 48 uur buite gewone hofure, of op 'n dag wat nie 'n gewone hofdag is nie, verstryk;
 - e. by die eerste verskyning in 'n hof na die arrestasie, aangekla te word of verwittig te word van die rede vir die voortsetting van die aanhouding, of vrygelaat te word; en
 - f. behoudens redelike voorwaardes, uit aanhouding vrygelaat te word indien die belang van geregtigheid dit toelaat.
- 2) Elkeen wat aangehou word, met inbegrip van elke gevonniste gevangene, het die reg-
 - a. om onverwyld van die rede vir die aanhouding verwittig te word;
 - b. op 'n regspraktisyn van eie keuse en om met daardie regspraktisyn te konsulteer, en om onverwyld van hierdie reg verwittig te word;
 - c. om deur die staat op staatskoste van 'n regspraktisyn voorsien te word indien dit andersins tot wesenlike onreg sou lei, en om onverwyld van hierdie reg verwittig te word;

- d. om die regmatigheid van die aanhouding persoonlik voor 'n hof te betwis, en vrygelaat te word indien die aanhouding onregmatig is;
- e. op omstandighede van aanhouding wat met menswaardigheid rekening hou, met inbegrip van minstens oefening en die voorsiening, op staatskoste, van toereikende akkommodasie, voeding, leesstof en mediese behandeling; en
- f. om in verbinding te tree met, en besoek te word deur, daardie persoon se-
 - i) gade of lewensmaat;
 - ii) naasbestaandes;
 - iii) godsdienstraadgewer van eie keuse; en
 - iv) mediese praktisyn van eie keuse.

- 3) Elke beskuldigde persoon het die reg op 'n billike verhoor, waarby inbegrepe is die reg-
- a. om van die aanklag verwittig te word in voldoende besonderhede om daarop te antwoord;
 - b. om genoeg tyd en geriewe te he om 'n verweer voor te berei;
 - c. op 'n openbare verhoor voor 'n gewone hof;
 - d. op 'n verhoor wat sonder onredelike vertraging begin en afgehandel word;
 - e. om by die verhoor teenwoordig te wees;
 - f. op 'n regspraktisyn van eie keuse en om deur daardie regspraktisyn verteenwoordig te word, en om onverwyld van hierdie reg verwittig te word;
 - g. om deur die staat op staatskoste van 'n regspraktisyn voorsien te word indien dit andersins tot wesenlike onreg sou lei, en om onverwyld van hierdie reg verwittig te word;
 - h. om onskuldig geag te word, te swyg, en nie gedurende die verrigtinge te getuig nie;
 - i. om getuienis aan te voer en te betwis;
 - j. om nie verplig te word om self-inkriminerende getuienis af te lê nie;

- k. om verhoor te word in 'n taal wat die beskuldigde persoon verstaan of, indien dit nie doenlik is nie, dat die verrigtinge in daardie taal getolk word;
 - l. om nie skuldig bevind te word weens 'n handeling of versuim wat ten tyde van die handeling of versuim ingevolge of die nasionale reg of die volkereg nie 'n oortreding was nie;
 - m. om nie verhoor te word weens 'n oortreding ten opsigte van 'n handeling of versuim ten opsigte waarvan daardie persoon voorheen vrygespreek of skuldig bevind is nie;
 - n. op die voordeel van die ligste van die voorgeskrewe strawwe indien die straf wat vir die oortreding voorgeskryf word, verander is tussen die tydstip waarop die oortreding gepleeg is en die tydstip van vonnis; en
 - o. op appèl na, of hersiening deur, 'n hoër hof.
- 4) Wanneer hierdie artikel vereis dat inligting aan 'n persoon verstrekkend word, moet die inligting verstrekkend word in 'n taal wat die persoon verstaan.
- 5) Getuienis wat verkry is op 'n wyse wat enige reg in die Handves van Regte skend, moet uitgesluit word indien toelating van daardie getuienis die verhoor onbillik sou maak of andersins vir die regspleging nadelig sou wees.

36. Beperking van regte

- 1) Die regte in die Handves van Regte kan slegs kragtens 'n algemeen geldende regsvoorskrif beperk word in die mate waarin die beperking redelik en regverdigbaar is in 'n oop en demokratiese samelewing gebaseer op menswaardigheid, gelykheid en vryheid, met inagneming van alle tersaaklike faktore, met inbegrip van–
- a. die aard van die reg;
 - b. die belangrikheid van die doel van die beperking;
 - c. die aard en omvang van die beperking;
 - d. die verband tussen die beperking en die doel daarvan; en
 - e. 'n minder beperkende wyse om die doel te bereik.

- 2) Behalwe soos in subartikel (1) of in enige ander bepaling van die Grondwet bepaal, mag geen regsvoorskrif enige reg wat in die Handves van Regte verskans is, beperk nie.

37. Noodtoestande

- 1) 'n Noodtoestand mag slegs ingevolge 'n Parlements wet verklaar word, en slegs wanneer –
- a. die voortbestaan van die nasie deur oorlog, 'n inval, algemene oproer, wanorde, 'n natuurramp of 'n ander openbare noodgeval bedreig word; en
 - b. die verklaring nodig is om die vrede en orde te herstel.
- 2) 'n Verklaring van 'n noodtoestand, en enige wetgewing verorden of ander stappe gedoen na aanleiding van daardie verklaring, kan van krag wees slegs –
- a. vooruitwerkend; en
 - b. vir hoogstens 21 dae vanaf die datum van die verklaring, tensy die Nasionale Vergadering besluit om die verklaring te verleng. Die Vergadering kan 'n verklaring van 'n noodtoestand vir hoogstens drie maande op 'n keer verleng. Die eerste verlenging van die noodtoestand moet geskied by wyse van 'n besluit wat aangeneem word met 'n ondersteunende stem van 'n meerderheid van die lede van die Vergadering. Enige daaropvolgende verlenging moet geskied by wyse van 'n besluit wat aangeneem word met 'n ondersteunende stem van minstens 60 persent van die lede van die Vergadering. 'n Besluit ingevolge hierdie paragraaf kan slegs na 'n openbare debat in die Vergadering aangeneem word.
- 3) Enige bevoegde hof kan beslis oor die geldigheid van –
- a. 'n verklaring van 'n noodtoestand;
 - b. enige verlenging van 'n verklaring van 'n noodtoestand; of
 - c. enige wetgewing verorden, of ander stappe gedoen, na aanleiding van 'n verklaring van 'n noodtoestand.

- 4) Enige wetgewing wat na aanleiding van 'n verklaring van 'n noodtoestand verorden word, mag die Handves van Regte aantas slegs in die mate waarin–
- a. die aantasting streng deur die noodtoestand vereis word; en
 - b. die wetgewing–
 - i) bestaanbaar is met die Republiek se verpligtinge kragtens die volkereg wat op noodtoestande betrekking het;
 - ii) in ooreenstemming is met subartikel (5); en
 - iii) so gou as wat na die verordening daarvan redelikerwys moontlik is, in die nasionale Staatskoerant gepubliseer word.
- 5) Geen Parlements wet wat 'n verklaring van 'n noodtoestand magtig, en geen wetgewing wat verorden is of ander stappe wat gedoen is na aanleiding van 'n verklaring, verleen toestemming vir of magtig–
- a. die vrywaring van die staat, of enige persoon, ten opsigte van enige onregmatige handeling nie;
 - b. enige aantasting van hierdie artikel nie; of
 - c. enige aantasting van 'n artikel genoem in Kolom 1 van die Tabel van Nieaantasbare Regte, in die mate teenoor daardie artikel in Kolom 3 van die Tabel aangedui nie.

TABEL VAN NIEAANTASBARE REGTE

ARTIKEL-NOMMER	OPSKRIF VAN ARTIKEL	MATE WAARIN DIE REG NIE AANTASBAAR IS NIE
9	Gelykheid	Met betrekking tot onbillike diskriminasie uitsluitlik op grond van ras, kleur, etniese of sosiale herkoms, geslag, godsdiens of taal
10	Menswaardigheid	Geheel en al
11	Lewe	Geheel en al
12	Vryheid en sekerheid van die persoon	Met betrekking tot subartikels (1)(d) en (e) en (2)(c)
13	Slawerny, knegskap en dwangarbeid	Met betrekking tot slawerny en knegskap
28	Kinders	Met betrekking tot: <ul style="list-style-type: none"> • subartikel (1)(d) en (e); • die regte in subparagrafe (i) en (ii) van subartikel (1)(g); en • subartikel (1)(i) ten opsigte van kinders van 15 jaar en jonger.
35	Gearreesteerde, aangehoue en beskuldigde persone	Met betrekking tot: <ul style="list-style-type: none"> • subartikels (1)(a), (b) en (c) en (2)(d); • die regte in paragrafe (a) tot (o) van subartikel (3), uitgesonderd paragraaf (d); • subartikel (4); en • subartikel (5) ten opsigte van die uitsluiting van getuienis indien toelating van daardie • getuienis die verhoor onbillik sou maak.

- 6) Wanneer iemand sonder verhoor aangehou word na aanleiding van 'n aantasting van regte voortspruitend uit 'n verklaring van 'n noodtoestand, moet die volgende voorwaardes nagekom word:
- Daar moet so gou as wat redelikerwys moontlik is met 'n volwasse gesinslid of vriend van die aangehoudene in aanraking gekom word, en daardie gesinslid of vriend moet verwittig word dat die persoon aangehou word.
 - Kennisgewing moet binne vyf dae nadat die persoon in aanhouding geneem is in die nasionale Staatskoerant gepubliseer word met vermelding van die aangehoudene se naam en plek van aanhouding en die noodmaatreeel waarkragtens daardie persoon aangehou word.
 - Die aangehoudene moet toegelaat word om 'n mediese praktisyn te kies en te eniger redelike tyd deur daardie mediese praktisyn besoek te word.
 - Die aangehoudene moet toegelaat word om 'n regsverteenvoordiger te kies en te eniger redelike tyd deur daardie regsverteenvoordiger besoek te word.
 - 'n Hof moet die aanhouding so gou as wat redelikerwys moontlik is, maar nie later nie as tien dae na die datum waarop die persoon in aanhouding geneem is, hersien, en die hof moet die aangehoudene vrylaat tensy dit noodsaaklik is om die aanhouding voort te sit ten einde die vrede en orde te herstel.
 - 'n Aangehoudene wat nie ingevolge 'n hersiening kragtens paragraaf (e) of ingevolge 'n hersiening kragtens hierdie paragraaf vrygelaat word nie, kan te eniger tyd na verstryking van tien dae na die vorige hersiening by 'n hof aansoek doen om 'n verdere hersiening van die aanhouding, en die hof moet die aangehoudene vrylaat tensy dit steeds noodsaaklik is om die aanhouding voort te sit ten einde die vrede en orde te herstel.
 - Die aangehoudene moet toegelaat word om persoonlik te verskyn voor enige hof wat die aanhouding oorweeg, om by daardie verrigtinge deur 'n regspraktisyn verteenwoordig te word, en om vertoë teen voortgesette aanhouding te rig.

- h. Die staat moet skriftelike redes om die voortgesette aanhouding van die aangehoudene te regverdig, aan die hof voorlê, en moet minstens twee dae voordat die hof die aanhouding hersien, 'n afskrif van daardie redes aan die aangehoudene verskaf.
- 7) Indien 'n hof 'n aangehoudene vrylaat, mag daardie persoon nie weer op dieselfde gronde aangehou word nie tensy die staat voor die heraanhouding goeie redes daarvoor voor 'n hof aantoon.
- 8) Subartikels (6) en (7) is nie van toepassing nie op persone wat nie Suid-Afrikaanse burgers is nie en wat na aanleiding van 'n internasionale gewapende stryd aangehou word. In plaas daarvan moet die staat voldoen aan die standaard wat die Republiek bind kragtens die internasionale humanitêre reg wat op die aanhouding van sodanige persone betrekking het.

38. Afdwinging van regte

Iemand in hierdie artikel genoem, het die reg om 'n bevoegde hof te nader en aan te voer dat daar op 'n reg in die Handves van Regte inbreuk gemaak is of dat so 'n inbreukmaking dreig, en die hof kan gepaste regshulp verleen, met inbegrip van 'n verklaring van regte. Die persone wat 'n hof kan nader, is-

- a. iemand wat in eie belang optree;
- b. iemand wat optree namens iemand anders wat nie in eie naam kan optree nie;
- c. iemand wat as 'n lid van, of in die belang van, 'n groep of klas persone optree;
- d. iemand wat in die openbare belang optree; en
- e. 'n vereniging wat in die belang van sy lede optree.

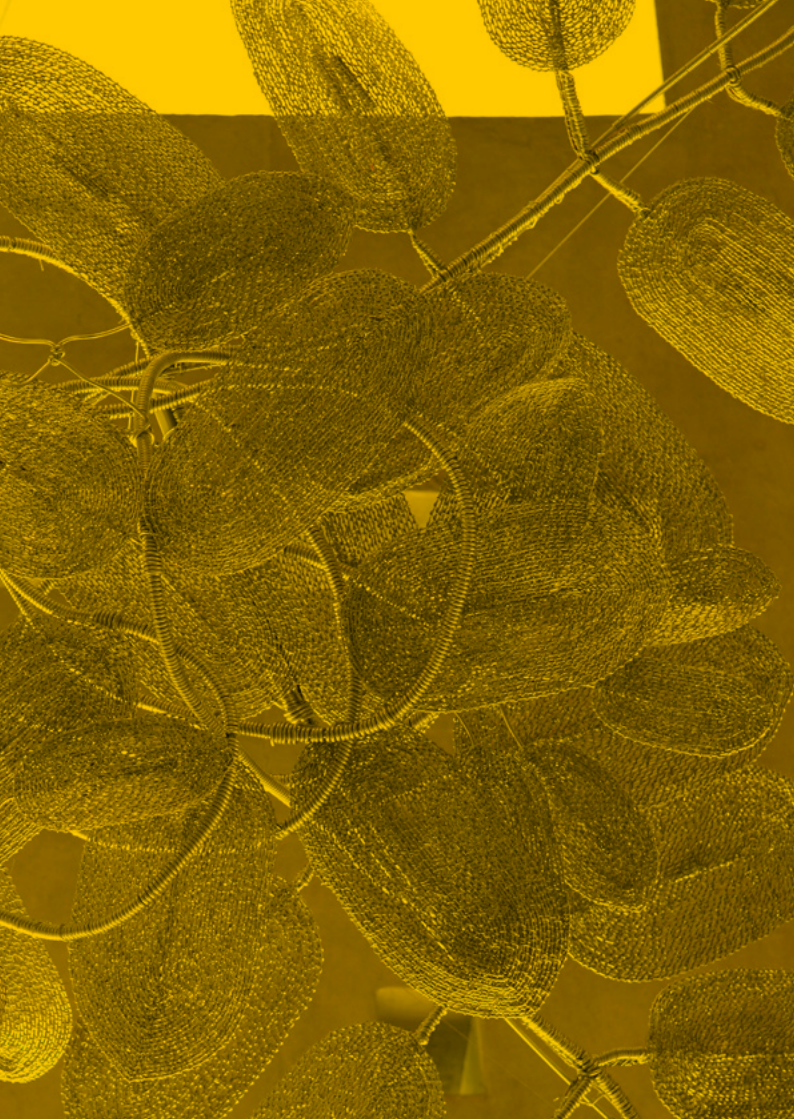
39. Uitleg van Handves van Regte

- 1) By die uitleg van die Handves van Regte-
- a. moet 'n hof, tribunaal of forum die waardes bevorder wat 'n oop en demokratiese samelewing gebaseer op menswaardigheid, gelykheid en vryheid ten grondslag lê;

- b. moet 'n hof, tribunaal of forum die volkereg in ag neem; en
 - c. kan 'n hof, tribunaal of forum buitelandse reg in ag neem.
- 2) By die uitleg van enige wetgewing, en by die ontwikkeling van die gemene reg of gewoontereg, moet elke hof, tribunaal of forum die gees, strekking en oogmerke van die Handves van Regte bevorder.
- 3) Die Handves van Regte ontken nie die bestaan van ander regte of vryhede wat deur die gemene reg, gewoontereg of wetgewing erken of verleen word nie, in die mate waarin daardie regte of vryhede met die Handves bestaanbaar is.

NOTAS

NOTAS

CCAC

30 YEARS OF DEMOCRACY - 2024
30 YEARS OF THE CCAC - 2025
30 YEARS OF THE CONSTITUTION - 2026

ccac.concourtrust.org.za

[@concourt_art](https://www.instagram.com/concourt_art)

[@concourt_art](https://x.com/concourt_art)